

valamint görög-pótló magyar irodalmat tanított. *Kámory (Krumpp) Sámuel* (1830–1903) a selmebányai és az ozsgyáni gimnáziumban tanult, majd Selmeceen bölcséleti és jogi tanulmányokat is folytatott. Mintegy 18 nyelvet tudott, eredeti nyelvekből lefordította a teljes Bibliát, a Koránt, fordított az ókori arab költészetből, latin nyelven összeállította a szanszkrit, a perzsa, az arab és más nyelvek lexikonát. Később azonban meghasonlott a világgal és önmagával, hóbortos különcé vált, akiből kamasz diákjai folyton gúnyt űztek. *Markusovszky Sámuel* (1849–1913) latint, görögöt és lélektant tanított, a líceumi könyvtár egyik őre volt; az ő monográfiája (‘A pozsony ág. hitv. ev. Lyceum története’, Pozsony, 1896) mindmáig az egyetlen feldolgozása a líceum történetének (az 1880-as évekig bezárólag). *Michaelis Vilmos* (1829–1905) német és görög nyelvet tanított; lefordította németre *Ortvay Tivadar* ‘Pozsony város története’ című hatkötetes (alap)művének négy kötetét. *Schrödl József* (1865–1818) történelmet, görög-pótló irodalmat és latint oktatott; elkészítette a líceum kéziratárának katalógusát, amely a líceum levéltárában máig a kutatás fő segédeszközéül szolgál

Fukári Valéria alapos kutatómunkájának köszönhetően megbízható művelődéstörténeti monográfia született meg, mely minden tudományossága mellett olvasmányos és érdekesítő is. Az ‘Egy régi alma mater’ lapjait az egyes tanárok portréi, valamint a szóban forgó intézményeknek otthont adó épületekről készült (fény)képek díszítik.

Csáky Károly és Fukári Valéria könyvét olvasva az ötlött fel bennem, hogy talán érdemes lenne összeállítani a híres selmebányai, illetve pozsonyi diákok lexikonát. Hogy érdemes és érdekes, erre bizonyítékul szolgálnak az előbbieken felsorolt nevek.

Csáky Károly (2003): *Híres selmebányai tanárok*.

Lilium Aurum.

Fukári Valéria (2003): *Egy régi alma mater*: Kalligram.

B. Mánya Ágnes

Miről beszélünk, amikor kánonról beszélünk?

Hansági Ágnes könyve körültekintően foglalja össze a kánonról, a kánonképződésről, illetve a kanonizációról született tudományos/elméleti belátások tapasztalatait (különösen a német nyelvű szakirodalmat vizsgálja tüzetesebben). Másrészt a legfrissebb kánon- és korszakelméletek alapján igyekszik fogalmi rendszerbe illeszteni a romantikát.

Hansági Ágnes szemszögéből, úgy tetszik, a romantika korszaka mindössze azon időszakok egyike, melyek dilemmáikkal, ellentmondásaikkal, nyitva hagyott kérdésekkel együtt nem hagytak hátra kézzel fogható, egyértelműen homogén szövegkorpuszokat. Ebből kifolyólag könyve szinte szorgalmazza azt a megközelítést, amely a kánonképződés és a kanonizáció folyamatainak perspektívájából tudja meghatározni saját maga egyértelműen szkeptikus és kritikus beszédmódját. Ezáltal kultúrtörténeti munkákat utasít el vagy méltat, illetve a (szükségszerű) temporális távolság és az irodalomértés folyamatos, ideológiáktól sem mentes alakulása miatt elfeledett vagy háttérbe szorult műveket igyekszik feléleszteni, újra megszólaltatni, értelmezhetőségük tapasztalatait újraszituálni. Erre természetesen rányomja a bélyegét – gyanítom, a Hansági-könyv esetében jó értelemben – a modern irodalomtudomány hermeneutikán, recepcióesztétikán, historiográfián,

dekonstrukción edzett fogalmi nyelve, hogy az említett tudományok legnagyobbjaival (*Gadamer, Jauss, Blanchot, Carr, Koselleck, de Man* stb.) vállvetve próbáljon meg érvényes értelmezési lehetőséget találni a kánon működése számára. Eme vállalkozás azonban nem marad az elméleti előfeltevések, az irodalomtudomány korszerű nyelvezetével (értsd: Kulcsár Szabó-féle iskola) fölvértezett szerző öncélúan retorizáló játékának szintjén, hanem – bár kissé konvencionális módon – ugyancsak elősegíti a mai modern irodalomértés horizontjának kiterjesztését az évtizedek során az oktatásban (is) konzerválódott tapasztalatok, értelmezések megfáradtnak, avítottak, hagyományosan pozitivistának és az intézményes kánont preferálónak ítélt nézőpontjára. Hogy az oktatás szempontjából ez mennyire fontos, az talán nem is kérdés, hiszen a hazai irodalomkritika és irodalomértés – a posztmodern irodalomalkotásnak megfelelően – hangsúlyosan az irodalmi szövegek korábbi, tartalmi és használatelvi szempontok alapján történi interpretációjával (amely mindig valamilyen morális-etikai kategóriarendszerbe illő végkövetkeztetés levonását sürgette/sürgeti) szemben rendre e szövegek esztétikai funkciójára helyezi a nyomatékot. Értelmezhetőségük kiindulópontját pedig ehhez illeszkedve a nyelvi megalkotottságban, a retorikai felépítettségben, a nyelvi-retorikai játékok, intertextusok és utalások föltérképezésében, illetve a transzmedialitás és kulturális átjárhatóság megtalálásában látja.

Hansági is azon fáradozik, hogy mind az irodalomértés, mind a kánonképződés és kanonizáció (e két fogalom természetesen nem ekvivalens, szükséges tehát szétválasztani őket) megértése a textusok esztétikai hatása, nyelvi-retorikai megformáltsága révén váljék megközelíthetővé, ennek megfelelően pedig az oktatásban is lejártsódjon az a folyamat, amely a materiális kánonból a jelentéskánonba szelektált szerzők és művek válogatását már nem ideológiai alapon, egyfajta tartalmi többlet, erkölcsi mérce alapján hajtja végre, hanem a főntebb említett esztétikai hatás szerint. Ahogyan a könyv elején megálapítja, maga a kánon fogalma is a művek értelmezhetőségének fogalmait mentén írható le, korábban a szimbolikus, jelenleg pedig az esztétikai funkció létjogosultsága alapján.

A „Klasszikus – korszak – kánon”, ahogyan címében is jelzi, három nagy kérdésirány mentén siet rendet tenni a hermeneutika, a recepcióesztétika és a történetírás háza táján úgy, hogy elméleti előfeltevéseit a korábban említett módon a romantika korszakának vizsgálatára alkalmazza. A romantika abból a szempontból mindenképpen jó választásnak bizonyul, hogy mivel több, mint egy teljes évszázados távolságra nyúlik vissza az időben, alkalmat teremt arra, hogy mind a klasszikus gadameri, jaussi, calvinói stb. meghatározásaival, mind a kánon működésének mikéntjével szembesítsen. Ráadásul, amint Hansági utal is rá, a romantika a „legbizonytalanabb”, „legletapogathatatlanabb” korszakok egyike, mert irodalmi és egyéb írásos dokumentumai ellenállnak a saját korszakukat keretbe foglalni kívánó későbbi munkáknak, hiszen önmaguk sem képesek egyértelműen megmutathatóvá tenni saját korszakukhoz való tartozásukat, nem engednek közvetkeztenni egy „vegytisztán” létező időintervallumra, életérzésre, stílusirányzatra vagy bármire, amiben önmaguk is létrejöttek. A romantika ilyen értelemben a realizmussal „játszik össze”, jóllehet az előbbit hagyományosan korszakként, az utóbbit viszont művészeti törekvésként szokás érteni. És itt lép be (többek között) a (jelentés)kánon az érvelésbe, amely rendet teremt, különválaszt, identifikál, ápolja a tradíciót. Mert a (jelentés)kánon magába foglalja nemcsak a valamilyen szempontból jelentékeny műalkotásokat, hanem a róluk szóló interpretációkat is. Sőt: a jelentékeny műalkotás szorosan összetartozik interpretációival, mintegy szimbiózisban él velük, hogy aztán közösen vegyék ki részüket a kánonképződésből – a kánon nem is képes létezni érvényesként elfogadott értelmezések nélkül, hiszen „a megértés, az interpretáció dialogicitása egyúttal azt is jelenti, hogy »a mű történeti konkretizációit nem eleve adott kérdésekre való válaszként kell megérteni ahhoz, hogy az elvárási horizontot képező kérdések, igények, szükségletek stb. felismerhetővé váljanak«”. (17. old.) Ezért is érdemes Hansági szerint a romantika „korszakfogalmai” helyett a romantika „kánonjairól” beszélni.

A kötet további érdekes kérdései a kánon mint struktúra körülírásában mutatkoznak meg. Problémaként jelenik meg a materiális kánon, azaz az egy meghatározott időben született és később is kézzelfogható, megkereshető, elérhető művek összességének, illetve a jelentés- vagy kritériumkánon, azaz a nemzeti irodalomból kiemelt, komoly recepcióval bíró, kultúraként is olvasott, identifikáló funkciót is betöltő művek összességének dichotómiája. Ezzel párhuzamosan lép föl az aktív kánon fogalma, amely azon művekre vonatkozik, melyeket elolvasunk, még ha esetleg nem is kellene, valamint az aktív kánon, amely a szűk értelemben használt irodalmi textusokon túl tömegkulturális szövegtörmelékeket (pl. reklámszlogeneket, dalszöveg-részleteket stb.) is bevon az értelmezés tartományába, különféle transzmediális kapcsolatokat hozva létre ezzel. Hansági mindenekelőtt *Calvino*, *Günther Buck* és *Ricarda Huch* munkássága segítségével vizsgálja a materiális kánon, a jelentéskánon és az aktív kánon viszonyrendszerét, leszögezve, hogy a jelentéskánon (voltaképpen a nemzeti kánon) narratívaként járatódik be, a nemzeti identitás kialakításában játszik fontos szerepet, azonban ezek a jelentéskánonok folyamatosan felülíródnak, így mindig csakis palimpszesztusok keletkezhetnek. A jelentéskánonok felülíródása mindazonáltal ugyancsak meglehetősen problematikus (akárcsak az itt pusztán mellékesként megjegyzett, de a könyvben szintén hangsúlyosan kezelt kérdés, a világirodalom és a nemzeti irodalom kapcsolata, a kettő között lévő feszültség, melynek feloldására Hansági

A (jelentés)kánon magába foglalja nemcsak a valamilyen szempontból jelentékeny műalkotásokat, hanem a róluk szóló interpretációkat is. Sőt: a jelentékeny műalkotás szorosan összetartozik interpretációival, mintegy szimbiózisban él velük, hogy aztán közösen vegyék ki részüket a kánonképződésből – a kánon nem is képes létezni érvényesként elfogadott értelmezések nélküli.

resztül megvilágítani. Ilyen szempontból érdekes a recepciótörténetet ismertető és az abba beleszólni igyekvő írás *Eötösnek*, 'A falu jegyzője' című regényéről, figyelmeztetve a kanonizáció ideológiai érdekelttségeinek esetlegességeire, fogyatékoságaira. A *Jókai* műveinek olvasási reflexióiról, hagyományáról szóló tanulmányt mellékletként egy felmérés eredménye egészíti ki, melynek konzekvenciái (fiatal, magyar szakos egyetemi hallgatók olvasottságát méri Jókai prózája kapcsán) nemcsak ismét a kánonnal érintkező kérdések által, hanem az oktatás, a nemzeti irodalom hagyományának oktatásbeli szerepe okán válnak tanulságossá.

Hansági könyve azért fontos munka, mert bár bizonyos kérdésekben határozott állásfoglalás érezhető (például a nemzeti irodalom-világirodalom ellentmondásait taglaló vitában, a korszak- és romantika-meghatározások vitájában, a hermeneutika és történetírás között feszülő ellentét nagyon finom bemutatásakor), mégis teret enged saját megállapításai, összefoglalásai továbbgondolásának, és rendkívül precízen, nagy figyelemmel irányít a legapróbb kérdéseknél is az általa ismert irodalomhoz, háttéranyagokhoz (a könyv 120 oldala csaknem 400 lábjegyzetet és több oldalnyi bibliográfiai tételt foglal magába). Ez még akkor is hatalmas erény, ha a szakirodalom túlnyomó részét német szerzők írsai teszik ki, hiszen ez nem feltétlenül jelenti az elméleti kontextus behatároltságát. Hansági Ph.D-értekezése tehát mindenképpen hasznosan forgatható azok számára, akik tájé-

kozódni kívánnak a kánonképződés és kanonizáció összetett és gyakran nehezen kibogozható, szövevényes folyamatairól, valamint arról, hogy e folyamatokat tekintve mit tud mondani a történettudomány, a hermeneutika vagy a recepcióesztétika.

Hansági Ágnes (2003): *Klasszikus – korszak – kánon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

L. Varga Péter

Forrásláncolatok dinamizálása

Csehy Zoltán Madách-díjas könyve a humanizmus és az antikvitás kapcsolatrendszerének alaposabb megértéséhez kínál korszerű szempontokat. A kötetben szereplő tanulmányok az erotográfia és a Janus Pannonius munkásságában nyomot hagyó beszédmodok iránt érdeklődők hasznos olvasmányai lehetnek.

A szövegértelmezés alapszerkezetével függhet össze az a hermeneutikai maxima, mely szerint a múlttal nem folytatható abszolút párbeszéd. Az objektív feltárhatóság igényének illúziója azonban még a legutóbbi időszakokban is meghatározta az irodalomtudomány, szűkebben a filológia egyes irányzatait. Nem árt tehát újra és újra emlékeztetünkbe idézni annak tapasztalatát, hogy a dolgok nem önidentikusan, hanem mindig csak valamiként férhetők hozzá. Ennek következtében bármilyen interpretációs stratégia – nyelvi magatartásként – rávall arra az előfeltevés-rendszerre, amelyből vétezt. Csehy Zoltán tanulmánykötete már előszavában érzékelteti e kétirányú dinamikát: „Könyvem célja nem a biográfiai, kontextushangsúlyos vagy szöveg hagyományozódási indíttatású kutatások folytatása vagy kiegészítése; humanista és a humanizmus hagyományára épülő, velük párhuzamba vonható művek sajátos olvasatait szeretném elkészíteni, inkább a műértelmezés esélyeit kutatva, sem mint percre is bízva az egyetlen lehetséges, idealizált dekódolásban.” (8. old.) E többször visszatérő reflektált kijelentés nemcsak a kötet szakmai narrációját hatja át, de következetesen érvényesített elvárásként folyamatosan tetten érhető az applikációk logikájában is. Ennek köszönhetően Csehy Zoltán egyfelől megmarad méltányos olvasónak, másfelől teljesítménye – magyar viszonylatban – az adott korszakot vizsgáló filológiai gondolkodás megújításaként, horizontjának szélesítéséeként értékelhető.

Miben is áll az előszóban említett „sajátos olvasat”? A szöveg hermaphrodituszi testé-ben helyet kapó tíz tanulmány (melyek közül az „Ursa, Ursus és Ursula – Janus Pannonius és Antonio Beccadelli” című írás a középiskolai tananyag mellé is ajánlható) a szövegrepertoárokhoz társítható beszédmodok, nyelvi artikulációk, diskurzusképletek és énformalási mechanizmusok felnyitásban válik érdekeltté. Oly módon, hogy a költői megnyilatkozások jellegét a textusok retorikai dimenziója alapján írja vissza az erotográfia hagyománytörténetébe. Az erotika és a pornográfia alakzatainak munkája helyenként olyan, minimum kétrétegű interpretációt feltételez, melyben a szubverzív és az integratív elem megfeleltethető az allegória két válfajának. Míg az egyik a jelentés redukálására törekszik, addig a másik a jelölők mozgását támogatja. Mindez valóban sajátosan ötvözhető Antonio Beccadelli poétikájának fényében; ahogy Csehy Zoltán fogalmaz: „Mivel a ‚Hermaphroditus’ perszifikált verskötet, a nem erotikus, illetve obszcén szövegek is, noha fokozottan engedelmessé válnak a varietas kívánalmainak, alárendelhetők egy allegorikus ívnek, mely Hermaphroditus testeként értelmezi a művet, s így például a szexuális csatározások tökéletes párhuzamai az irodalmi csatározások, a könyv szellemi